

Текстологія і джерелознавство

Олексій Неживий

“І БАЖАЮ ВСІХ БЛАГ”: ІЗ ЖИТТЄПІСУ ГРИГОРІЯ І ГРИГОРА ТЮТЮННИКІВ

Про родинне спілкування Григорія і Григора Тютюнників, на перший погляд, написано немало, однак інколи в публікаціях переважають легенди чи вигадки або й паплюження пам'яті, як у публікації їх далекого родича (двоюрідного племінника) письменника Федора Тютюнника. Той не раз писав про старшого Тютюнника не просто схвальні, а й художньо наснажені слова, а нарис “Осінь пахла криницею” ввійшов до його другої книжки “Зелений легіт” (1970). “Світлій пам'яті Григорія Тютюнника” – з такою посвятою було надруковане оповідання “Топтана хата” в газеті “Село Полтавське” (5 березня 1999 року). А вже через два роки Ф.Тютюнник у полтавській газеті “Молода громада” (9 березня 2001 року) виступив зі своєю рецензією “До чого призводить дилетантство” на збірку нарисів В. Граба “У лещатах ГПУ. Нариси про безпідставно репресованих діячів вітчизняної науки та культури” (Полтава: Археологія, 1999). Саме в цій рецензії про братів Тютюнників сказано багато образливих, злісних, жорстоких слів, які зовсім не відповідають дійсності. Справедливе обурення викликала ця публікація в багатьох, хто знав Григора Тютюнника. Своє негативне ставлення висловили в пресі Анатолій Шевченко (саме він упорядкував і підготував до друку значну частину творчої спадщини Григора Тютюнника, спогади про нього) і вдова Григорія Тютюнника Олена Федотівна Черненко (Тютюнник).

Тепер нелегко пояснити, що водило рукою Ф. Тютюнника. Можливо, заздрість, бо за силою письменницького таланту так і не зміг піднятися до рівня обох братів, а може, і бажання хоча б так вивищитися... Бо за останні двадцять п'ять років життя він не видав жодної книжки... Але й у краєзнавчій книжці “Зіньківщина. Історичні нариси” в матеріалі про Шилівку, співавтор якого – Ф. Тютюнник, про письменників рідного краю говориться не так лаконічно, як своєю: “Щедра талантами Шилівська земля. Оспівана в літературних творах славетними письменниками: Тютюнником Григорієм Михайловичем, Тютюнником Григором Михайловичем та Тютюнником Федором Григоровичем, які народилися й вирости в Шилівці.

Чудові майстри пера Григорій і Григій Тютюнники – лауреати Державної премії імені Тараса Григоровича Шевченка, Федір Тютюнник одержав Комсомольську премію за цикл нарисів про сучасну молодь” [16, 576].

Варто уточнити щодо братів Тютюнників: вони – лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка. Творчість Григора Тютюнника тапер вивчається в усіх загальноосвітніх навчальних закладах України (початкові класи, 5, 8, 11 класи). А написана з великої букви відзнака Ф. Тютюнника всього лиш означає премію колишнього обкому комсомолу. Можливо, подібні публікації й стають приводом для зневажливого ставлення науковців до краєзнавства?

Однак саме краєзнавчі дослідження дають змогу всебічно говорити про стосунки братів Тютюнників, автобіографізм творчості. Їх батько Михайло Васильович

Тютюнник розлучився з Ївгою Федотівною Буденною ще до народження сина, а тому в дитячі та юнацькі роки Григорія (мати все життя чомусь називала його Георгієм) найріднішим став дід Федот Йосипович Буденний – голова місцевого комнезаму. Можливо, колишні стосунки Михайла Тютюнника із його донькою й пояснюють трагедію родини Тютюнників у 1930-і роки?

Тільки нещодавно за архівними джерелами вдалося встановити, що репресованим був і дід Григора Тютюнника по матері. Коли Михайло Тютюнник одружився 1930 року з Ганною Сивокінь, відразу ж був заарештований її батько Михайло Тимофійович Сивокінь. Його ув'язнили 20 лютого 1930 року разом із рідним братом Сивоконем Карпом Тимофійовичем та односельцем Сивоконем Єгором Івановичем. У постанові про порушення кримінальної справи за ст. 54 – 13 і 54 – 10 ч.1 КК УРСР говорилося (передаємо

мовою оригіналу), “что указанные граждане в период белогвардейских властей оказывали им содействие в расправах с революционным крестьянством, проводя систематическую контрреволюционную агитацию, противодействуя социалистическому переустройству села, срывая все проводимые на селе советской властью кампании” [2, 4]. Звичайно ж, у довідці Шилівської сільради підтверджувалося їх куркульське походження, колишнє членство у Спільці хліборобів-власників, а односельці, особливо Федот Буденний, у протоколах допитів наводили чимало прикладів їх антирадянської агітації. Постановою судової трійки при колегії ГПУ УРСР від 28 квітня 1930 року всі троє засуджені до п'яти років висилки в північні райони. Довідка прокуратури Полтавської області про реабілітацію Сивоконя М. Т. від 13 лютого 1989 року так і лишилася в архівній справі, адже тепер ніхто з родичів у селі Шилівка не проживає.

Саме в Шилівці – рідному селі – маленького Г. Тютюнника спіткала життєва трагедія, коли в тридцять роки були репресовані його дід, батько й дядько. Тому найбільш помітна відмінність в автобіографіях письменника – це відомості про батька Тютюнника Михайла Васильовича. У першій, що написана 1 липня 1957 року, коли Г. Тютюнник вступав до Харківського університету, про батька говориться тільки те, що він працював у колгоспі й 1941 року помер. А вже в автобіографії від 7 березня 1962 року студент випускного курсу зазначає: “Батько Тютюнник Михайло Васильович помер в 1948 році” [11, 15]. Як пояснити таку розбіжність? Можливо, тим, що до закінчення навчання в університеті вже прийшов якийсь документ, де й була довільно вказана дата смерті батька.

В епістолярній автобіографії від 30 липня 1966 року, яку Григорій Тютюнник написав у формі листа на прохання краєзнавця Петра Ротача, зазначається: “У 1957 році прийшов папірець, який сповіщав, що батько ні в чому не винен і реабілітований посмертно. По тому, як забрали батька, ми залишилися удвох: мати двадцятичотирьохрічною вдовою (вона молодша за батька на шістнадцять років) і я. Мені тоді йшов шостий рік” [17, 18]. Однак в усіх автобіографіях студентської пори Г. Тютюнник писав, що з родичів ніхто не був засуджений.

В архівній кримінальній справі по звинуваченню Тютюнника М. В. сказано (цитуємо мовою оригіналу, зберігаючи лексичні й правописні особливості): “Выписка из протокола №9 заседания Особой Тройки УНКВД по Полтавской области от 4 – 5 декабря 1937 года.

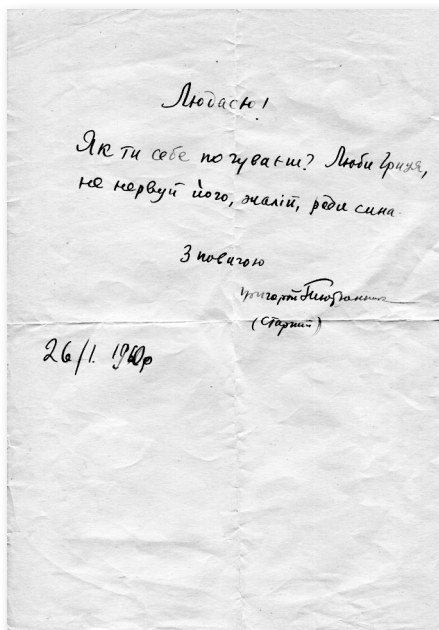
СЛУШАЛИ: Дело №2560 Зиньковского РО НКВД по обвинению: Тютюнник Михаил Васильевич – 1897 г. рождения, украинца, уроженца и жителя с. Шиловка Зеньковского р-на Полтавской области, кулака раскулаченного, служил в петлюровской армии, в армии Деникина. До ареста работал в колхозе, по ст. 54 – 10 ч.1 КК УССР. ПОСТАНОВИЛИ: Тютюнник Михаила Васильевича заключить в ИТЛ на ДЕСЯТЬ лет, считая срок с 30 ноября 1937 года” [1, 17]. Слідство було проведено дуже швидко: 30 листопада – арешт і обшук, а вже 4 грудня – обвинувальний висновок і в той же день – вирок.

Жодної власності до 1917 року Михайло Тютюнник не міг мати, адже він був неодружений і жив у сім’ї батька, який не був багатієм, бо на сім’ю з п’яти осіб припадало менше 10 гектарів землі. Також Тютюнники не мали шинку ні до революції, ні після неї. Не міг Михайло служити і в Зінківській поліції, адже не досяг віку 20 років. Шилівці також добре знали, що в жодних військах він теж не перебував і розкуркуленим не був. Ще в архівній справі зберігається документ, що Тютюнник М. В. прибув 2 березня 1939 року із Сороклага на Біломоро-Балтійський комбінат (м. Медвежогорськ у Карелії). Наступний документ – постанова президії Полтавського обласного суду від 29 грудня 1973 року про відміну несправедливого вироку Тютюнникові М. В. “за відсутністю складу злочину”.

Відомо, що першим заарештували старшого брата Павла Васильовича Тютюнника. Це сталося 1 жовтня 1937 року, а вже 13 листопада судова трійка НКВС Полтавської області на закритому засіданні оголосила вирок – Тютюнника П. В. розстріляти, майно, що належало йому, конфіскувати. 25 листопада того ж року смертний вирок було виконано в Полтавській тюрмі. А 31 березня 1965 р. Тютюнник П. В. реабілітований Полтавським обласним судом.

У своєму першому літературному творі, новелі “В сутінки”, Григорій Тютюнник устами головного літературного героя, малолітнього хлопчика, який залишився без батька, переповів власний досвід: “Я тільки тріньки-трінечки пам’ятаю тата: вони були великі, і рука в них теж була велика. Вони часто клали ту руку мені на голову, і під нею було тепло й затишно, як під шапкою. Може, тому й зараз, коли я бачу на голівці якогось хлопчика батьківську руку, мені теж хочеться стати маленьким” [10, 33].

Краєзнавчі дослідження допомогли виявити ще один лист Григорія Тютюнника, де старший брат, говорячи про творчі успіхи молодшого Тютюнника, передбачливо зазначав, що “одне лякає мене в ньому: болюча, майже дитяча, образливість на критику”¹.

¹ Цитований лист додається в оригіналі та розшифрованому вигляді. Див.: Лист.

До справедливих і виважених оцінок своєї творчості Григір Тютюнник завжди ставився уважно. В. Дончик ще в 1971 році у восьмому томі “Історії української літератури” писав: “Тютюнник схильний до точного предметного зображення характерів і обставин, він уміє виразними деталями окреслити побутовий фон, виявити особливості мови персонажів. Схвильованість, яка позначає оповідання прозаїка, це схвильованість, що її приносить правда.

Кращі твори письменника приваблюють надзвичайною близькістю словесного образу до зображуваного, автор ніби зливається зі своїми героями, наділеними живою народною мовою, виразними характерами” [4, 427]. Як потім згадував В. Дончик, зустрічаючись із Григором Тютюнником, неодмінно говорив про своє враження від нового твору. Талановитий письменник стримано дякував, “...відчувалось, що це йому приємно. І причому ніби й не як авторіві. А як родичеві чи знайомому тих героїв, яких оце хвалять” [3, 516]. Одного разу, зустрівшись на Хрещатику, критик показав журнал, де в його статті йшлося про творчість Григора Тютюнника. Той відразу ж почав читати, а потім стримано мовив: “Спасибі тобі, чоловіче”.

Однак більше Григорові Тютюннику дошкуляла тодішня ідеологічна, несправедлива критика. Так, М. Шамота в статті з назвою районної передовиці “За конкретне історичне відображення життя в літературі”, надрукованій в органі ЦК КПУ “Комуніст України”, застерігав як поетів, так і прозаїків від протиставлення села місту, а ще більше від зображення села як джерела національної самосвідомості. Його критичне перо передусім спрямовувалося на оповідання Євгена Гуцала “Арсен і Надька” та Григора Тютюнника “Оддавали Катрю”, дісталось також і критикам Віталієві Дончику та Григорієві Сивоконю за позитивні оцінки творчості цих письменників.

Ще треба згадати статтю Семена Шаховського “Межі і можливості критики” (“Дніпро”, 1973, №12), як і діалог відомого критика з початківцем Андрієм Кондратюком (“Можливості й межі новели”), де “відомий” писав: “Та є в збірці “Батьківські пороги” образи не цілком увиразнені, а може, й уразливі в ідейному розумінні... Мова йде про запрограмоване прозаїком поле спостереження, його обмеження. Постійно і витримано він уникає того нового в житті, що викликає щирі радість і захоплення. Відбувається якась девальвація всього видатного, масштабного, що мав би художник помітити” [15, 148].

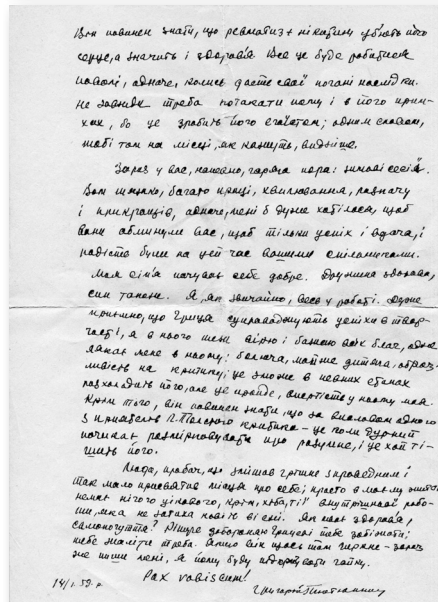
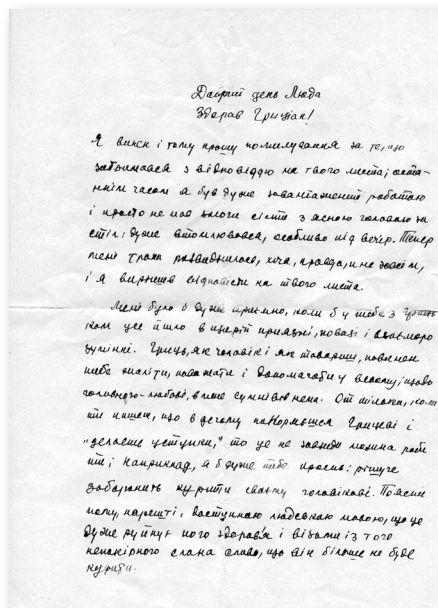
Не забарилася й офіційна оцінка. На звітно-виборних зборах Київської організації Спілки письменників України багато говорилося про нові художні книжки, "які збагатили скарбницю української радянської літератури". Справжнім дисонансом до численних успіхів прозвучали слова: "При всіх досягненнях сучасної прози непокоїть те, що деякі письменники молодшого покоління надто багато уваги приділяють вузько особистим переживанням і враженням. У таких творах не завжди правильно розставлено класові акценти, не завжди помічається нове, прогресивне, що прийшло в життя українського міста і села. Такими недоліками грішать талановиті письменники Є. Гуцало та Г. Тютюнник" [6].

Майже поодиноким у цьому критичному хорі, але щирим і правдивим звучав голос в обласній молодіжній газеті "Комсомолец Полтавщини" тоді ще невідомого в офіційних письменницьких колах Феодосія Рогового із села Устимівки Глобинського району: "Третя книжка Григора Тютюнника свідчить про розквіт талановитого майстра з глибоко людським розумінням світу, з оригінальною манерою письма і стилем" [9].

Нерідко талановитому письменникові просто відмовляли в оприлюдненні нових творів, навіть не пояснивши до ладу причину. Так було з повістю "День мій суботній", про що й писав у листі автор: "Прочитали обидва наші журнали: "Вітчизна" й "Дніпро", і обидва повернули, запевнивши мене в своїй прихильності і навіть любові – не пройде, сказали. Тепер лишилося чекати, чи пройде воно в книжці" [17, 119].

Однак за життя митця повість так і не оприлюднили українською мовою, бо роздуми її головного героя про недавні післявоєнні злигодні сорокових років та деградацію духовності в сорок п'ять років були крамольними, як і розмірковування про деморалізовану й несправжню тодішню літературну творчість – своєрідну дискусію з удаваним літератором: "Зараз ви пишете гарно, тому що не бачите за своїм твором нічого, крім самого твору. А от уявіть собі, що в одну печальну мить з вами нічого, крім серпанком, знаєте, бо за серпанком усе видається привабливішим, ніж воно є насправді. І тоді ви пропали. <...>

Я маю на увазі не вашу мету, а ваш хребет. Раптом він не витримає і звихнеться під вагою такої дрібниці, як слава, забезпеченість і тому подібне. Адже за це платять дуже дорого. Часто найдорожчим. І навіть не помічають, що платять. А читач помічає" [10, 486].

Листування між братами Тютюнниками розпочалося в 1954 році, коли молодший (тоді ще теж Григорій Тютюнник) проходив флотську службу в далекому Владивостоці. А незабаром брати вперше зустрілися у Львові в час короткої відпустки, що й засвідчує фото. Урешті-решт листування значною мірою зміцнило їх не тільки братнє, а й творче спілкування. “Закон спільного кореня” – така промовиста назва листування між Григорієм і Григором Тютюнниками (“Вітчизна”, 1986, №6), що підготувала до друку й переклала українською мовою Р. Мовчан. У передньому слові М. Жулинський зазначав, що пророцтво Григорія Тютюнника щодо повернення до рідної мови молодшого Григора збулося, як і духовна потреба писати про людей, природу і світ, “коли буде мало бачити і розуміти цих людей, а єдиним сенсом життя і творчості стане потреба любити тих, з чиєї крові і плоті він народився як художник” [5, 130].

Як бачимо, здійснилося також і передбачення Григорія Тютюнника про душевну вразливість і беззахисність таланту Григора Тютюнника, що стали однією з причин його життєвої трагедії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архів* Управління Служби безпеки України в Полтавській області. Справа Тютюнника Михайла Васильовича №2560. – 40 арк.
2. *Архів* Управління Служби безпеки України в Полтавській області. Справа Сивоконя Карпа Тимофійовича, Сивоконя Михайла Тимофійовича, Сивоконя Єгора Івановича №15971. – 22 арк.
3. *Дончик В.* Неминуче й неминуще. – Київ: Наук. думка, 2012. – 864 с.
4. *Історія української літератури: у восьми томах / відпов. ред. А. М. Новиченко.* – Київ: Наук. думка, 1971. – Т. 8: Література післявоєнного періоду. – 1971. – 572 с.
5. *Закон спільного кореня. Листування між Григорієм та Григором Тютюнниками / вступне слово Миколи Жулинського, підготовка публікації Раїси Мовчан // Вітчизна.* – 1986. – №6. – С. 129-138.
6. *Звітньо-виборні збори в письменницьких організаціях. Київ // Літературна Україна.* – 1974. – 1 березня.
7. *Мофоз А.* Григір Тютюнник: нарис життя і творчості. – Київ: Дніпро, 1991. – 205 с.
8. *Неживий О.* Життя у слові: Джерелознавча проблематика творчості Григора Тютюнника: монографія. – Київ: ВЦ “Академія”, 2014. – 224 с.
9. *Роговий Ф.* Проза майстра // Комсомолець Полтавщини. – 1973. – 30 січня.
10. *Тютюнник Г.* Облога: Вибр. твори / Передм., упоряд. та прим. В. Дончика. – 2-е вид. – Київ: Унів. вид-во “пульсари”, 2004. – 832 с.
11. *Тютюнник Г.* “...образ України – здавна й по сьогодні”: Щоденники, записники; передм., упоряд., прим., підгот. текстів, редаг. О. І. Неживого. – Луганськ: Знання, 2005. – 262 с., іл. 6 с.
12. *Тютюнник Ф.* До чого приводить дилетантство // Молода громада. – 2001. – 9 березня.
13. *Шамота М.* За конкретно-історичне відображення життя в літературі // Комуніст України. – 1973. – № 5. – С. 82-90.
14. *Шамота М.* Питання сучасного радянського літературознавства // Рад. літературознавство. – 1974. – № 3. – С. 41-63.
15. *Шаховський С.* Межі й можливості критики: [Про зб. новел Гр. Тютюнника “Батьківські пороги”] // Дніпро. – 1973. – № 12. – С. 144-148.
16. Шилівка / Зінківщина. Історичні нариси. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2006. – С. 559-577.
17. *“Щоб було слово й світло”:* Листування Григора Тютюнника / передм., упоряд., прим., підгот. текстів О. І. Неживого. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 232 с.

Лист

ЛИСТ ГРИГОРІЯ ТЮТЮННИКА ДО ТЮТЮННИК (КОРЕЦЬКОЇ) ЛЮДМИЛИ

Добрий день, Люда
Здоров Гриціан!

Я винен і тому прошу помилування за те, що затримався з відповіддю на твого листа і останнім часом я був дуже завантажений роботою і просто не мав змоги сісти з ясною головою за стіл: дуже втомлювався. Особливо під вечір. Тепер мені трохи розвиднилося, хоча, правда, й не зовсім, і я вирішив відповісти на твого листа.

Мені було б дуже приємно, коли б у тебе з Грицьком усе йшло в щирій приязні, повазі і взаєморозумінні. Гриць, як чоловік і як товариш, повинен тебе жаліти, поважати і допомагати у всьому і щодо головного – любові, в мене сумнівів нема. От тільки, коли ти пишеш, що в дечому покоряєшся Грицеві і “делаєш уступки”, то це не завжди можна робити, наприклад, я б дуже тебе просив: рішуче заборонить курити своєму чоловікові. Поясни йому, нарешті, доступною людською мовою, що це дуже руйнує його здоров'я і візьми із того непокірного слона слово, що він більше не буде курити.

Він повинен знати, що ревматизм + нікотин уб'ють його серце, а значить і здоров'я. Все це буде робитися поволі, однак, колись дасть свої погані наслідки. Не завжди треба потакати йому і в його принципах, бо це зробить його егоїстом; одним словом тобі там на місці, як кажуть, видніше.

Зараз у вас, напевно, гаряча пора: зимові сесії. Вам тяжко, багато праці, хвилювання, розпачу і прикрощів, однак, мені б дуже хотілося, щоб вони обминули вас, щоб тільки успіх і вдача, і радість були на цей час вашими спільниками.

Моя сім'я відчуває себе добре. Дружина здорова, син також. Я, як звичайно, весь у роботі. Дуже приємно, що Гриця супроводжують успіхи в творчості, я в нього теж вірю і бажаю всіх благ, одне лякає мене в ньому: болюча, майже дитяча, образливість на критику; це зможе в певних станах розхолодить його, але це пройде, впертість у ньому моя. Крім того, він повинен знати, що за висловом одного з приятелів Л. Толстого критика – це коли дурний починає розмірковувати про розумне, і це хай тішить його.

Людо, пробач, що змішав грішне з праведним і так мало присвятив місця про себе; просто в моєму житті немає нічого цікавого, крім, хіба, тієї внутрішньої роботи, яка не затихає навіть ві сні. Як твоє здоров'я, самопочуття? Рішуче забороняю Грицеві тебе зобіжати; тебе жаліти треба. Якщо він щось там гиркне – зараз же пиши мені, я йому буду підкручувати гайку.

Рах vobiscum!

14. 1. 59 р.
Григорій Тютюнник

Листівка

ЛИСТІВКА ГРИГОРІЯ ТЮТЮННИКА ДО ЛЮДМИЛИ ТЮТЮННИК (КОРЕЦЬКОЇ)

Людасю!

Як ти себе відчуваєш? Люби Гриця, не нервуй його, жалій, роди сина.

З повагою

Григорій Тютюнник

(старший)

26/1. 1960 р.

Примітки:

Лист і листівка публікуються за автографом, який зберігається в літературному музеї Григорія і Григора Тютюнників Шилівської ЗОШ Зіньківського району Полтавської області.

1. *Тютюнник (Корецька) Людмила Василівна* (1938 – 2015) народилася в с. Мануйлівці Козельщинського району Полтавської області. 28 жовтня 1958 року одружилася із Г. Тютюнником. На час написання листа студентка українського відділення філологічного факультету Харківського державного університету.

2. *Олена Федорівна Черненко-Тютюнник* (1925 – 2009) – дружина Григорія Тютюнника. Автор спогадів про братів Тютюнників “Не зміліє пам'яті криниця. Спогади про Григорія і Григора Тютюнників” (Київ: Ярославів Вал, 2001).

Отримано 26 вересня 2016 року

м. Полтава